

збройне протистояння, коли Польща стала об'єктом агресії двох тоталітарних держав — Німеччини та Радянського Союзу.

Література

1. Archiwum Akt Nowych (dalej AAN), Ambasada Rzeczy Pospolitej w Berlinie (dalej Ambasada RP w Berlinie), syg. 3935, k. 179.
2. AAN, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (dalej MSW), Wydział Bezpieczeństwa, syg. 1085, k. 30.
3. ЦДІА у Львові, ф. 359, оп. 1, спр. 46, ар. 1-107.
4. Torzecki R. Kwestia ukraińska w polityce III Rzeszy (1933-1945). - Warszawa: Ksiezka i Wiedza, 1972. - 355 s.
5. Швагуляк М. Маловідома сторінка політичного життя Західної України передодня Другої світової війни. (З історії Контактного Комітету 1937-1939 роки)// Записки НТШ. - Том ССХХVIII.- Львів, 1994.- С. 240-245.
6. Українські вісти.- 1939.- 29 червня.
7. Українські вісти.- 1939.- 22 червня.
8. Свідерська Н. Зовнішньо-політичні орієнтації партій Східної Галичини напередодні Другої світової війни// Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету.- Серія: Історія.- Випуск VII.- Тернопіль, 1998.- С. 116-127.
9. Українські вісти.- 1939.- 10 червня.
10. AAN, Ambasada RP w Berlinie, syg. 388, k. 250.
11. Українські вісти.- 1939.- 29 липня.
12. Українські вісти.- 1939.- 29 травня.
13. Діло.- 1939.- 19 серпня.
14. Новий час.- 1939.- 19 серпня.
15. Українські вісти.- 1939.- 25 серпня.
16. Діло.- 1939.- 26 серпня.
17. Ковалюк В.Р. Західна Україна на початку другої світової війни// Український історичний журнал.- №9.- 1991.- С. 1.
18. Прокоп М. Україна і українська політика Москви.- Мюнхен: Сучасна Україна, 1956.- 176 с.
19. Torzecki R. Postawa Metropoly//Wiez.-1988.- №7-8.-P.105-108.
20. Діло.- 1939.- 24 серпня.
21. ЦДІА у Львові, ф. 359, оп. 1, спр. 47, ар. 1-20.
22. Швагуляк М. Національно-політична діяльність Дмитра Палієва у міжвоєнний період// Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність.-Львів, 2000.- Випуск 7.- С. 404-427.
23. Sprawozdanie stenograficzne Sejmu Rzeczy Pospolitej 1938-1939. - S. 2-3.

Ухач В.
(Тернопіль)

КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ У 1929-1944 рр.: СПРОБА АНАЛІЗУ

Гене́за українського націоналізму спиралася на соціальне та філософсько-психологічне підґрунтя. Розвиток українського національного руху в ХІХ столітті відбувався на тлі активізації європейських національних рухів і практично співпадав з ними за часом та провідними ідеями. Український національний рух психологічно підготував появу націоналістичної течії.

Зародження ідей українського націоналізму припало на початок ХХ століття. Вплив західноєвропейської філософської школи, елементи марксизму, специфіка соціально-економічного і політичного розвитку західно-українських земель, поразка української революції 1917-1920 років, розвиток післявоєнної Європи, перемога і зміцнення більшовизму зумовили появу теоретичної концепції націоналізму, що виник у 1920-х роках спершу як духовний фермент молодшого покоління, як протест на упадок української державності та шукання нових доріг у повоєнній дійсності.

Організація Українських Націоналістів постала внаслідок автономного процесу розвитку українського суспільного й ідейного життя в напрямку до націоналізму, як результат багаторічних шукань організаційних форм для української визвольної боротьби. Вона народилася в процесі боротьби найактивніших українських патріотів за права українського народу проти іноземної окупації. Віденський Конгрес ОУН (січень – лютий 1929 року) ознаменував новий етап в історії українського націоналістичного руху. Український націоналістичний рух перейшов від безпосередніх бойових акцій УВО до масової всеохоплюючої ідеологічно-пропагандивної та політично-революційної акції на всіх ділянках життя, з одного боку – проти іноземного поневолення українського народу, а з іншого – проти тих українських сил, які не поділяли ідеї боротьби за незалежну Україну. Одразу після об'єднання ОУН, яка була створена як організація національно-визвольної боротьби всіма засобами, перетворилася в одну з найдієвіших та найавторитетніших політичних сил; такою вона залишалася і до кінця свого політичного перебування на рідній землі.[1, арк. 3].

Стратегічною метою ОУН була боротьба за здобуття та розбудову Української Самостійної Соборної Держави. ОУН виступила з вимогою необхідності духовного національно-культурного відродження, за рішучу ліквідацію наслідків колоніальної залежності України у сфері культури і мови, виховання та освіти. Прагнучи охопити своїм впливом життя українського народу в усіх його проявах, ОУН не обмежувалася суто політичними завданнями, а намагалася, з одного боку, впливати на культурно-освітні процеси, а з іншого – підпорядкувати працю громадського сектора під контроль свого руху. Така позиція висувала перед керівним активом ОУН потребу оформити теоретичні засади культурно-

освітньої політики організації та визначити шляхи її практичної реалізації.

Основні положення програми культурно-освітньої діяльності ОУН зводилися до наступних моментів

По-перше, прогрес української нації ОУН вбачала в розбудові національної держави, заснованої на культурній самобутності українського народу та найважливіших цінностях європейської культури.

По-друге, важливою засадою культурної політики ОУН визнавалася стимуляція, а не адміністративне втручання держави в процеси мистецтва, науки тощо. Культурний процес мав бути побудований на основі свободи культурної творчості, у поєднанні з духовною природою українського народу, його героїчним історичним минулим, національними традиціями та вимогами сучасності.

По-третє, ОУН стояла на позиції викорінення будь-яких проявів шовінізму, наслідків тоталітаризму пануючих держав як в ділянці культури, так і в психіці народу.

По-четверте, культурно-освітнім сектором ОУН під керівництвом О.Ольжича було розроблено конкретні завдання з окремих ділянок культурно-освітньої роботи, зокрема у ділянці літератури, яку ОУН розглядала за важливий світоглядно-виховний чинник; було поставлено завдання духовної організації письменницьких кадрів, всебічне сприяння зі сторони держави їхньому професійному зростанню, становлення націоналістичної теорії літератури, критики, бібліографії. У галузі науки – духовна організація та становлення націоналістичної філософії наукових дисциплін, налагодження науково-дослідницької роботи. В освітньо-просвітницькій сфері – організація національної навчально-виховної системи. [2, 76; 3, 227-230].

Основні положення освітньої політики ОУН зводилися до наступного.

По-перше, зміст і головну мету виховання та освіти ОУН вбачала у тому, щоб виростити ініціативну, вольову і фізично здорову людину, здатну на творче засвоєння цінностей української та світової культури, виховати її на моральних засадах здорового родинного, громадського та національно-державницького життя. Такий підхід до завдань народної освіти передбачав виховання з народних мас єдиної культурної спільноти, свідомої своєї національної єдності, сприяв кристалізації власної національно-культурної індивідуальності.

По-друге, розбудова української національної освіти, в основу якої покладалася система національної, державної, обов'язкової, єдиної та безплатної школи, мала бути пріоритетним напрямом діяльності держави.

По-третє, система української освіти передбачала виховання від дошкільного віку і до повноліття як нерозривний процес з єдиною розвитковою лінією та продуманою системою, взаємодоповненням таких складових: домашнє виховання, шкільне виховання (дитсадок, народна, середня (базова) і вища школа), виховна система молодіжних організацій, мистецьких засобів. Аналіз архівних джерел дав змогу розкрити струнку систему націоналістичного виховання, яка передбачала взаємозв'язок таких складових, як національно-державницьке виховання та освіта, громадсько-моральне, суспільно-професійне, мілітарне та фізичне виховання.

По-четверте, ОУН виступала за співпрацю з духовництвом різних культів, наголошувала на важливості релігійного навчання в школі задля

морального виховання молоді [4, арк. 1; 5, арк. 23-23 зв.].

Усі вищевикладені основні положення культурно-освітньої політики ОУН були програмово затверджені у постановках Великих Зборів ОУН, пройшли закономірний процес еволюції, удосконалення в подальшій ідеологічній та політичній діяльності організації. ОУН стояла на тій позиції, що практична діяльність в культурно-освітній царині не повинна бути лише самоціллю, але й важливим засобом виховання народу в дусі державницьких ідей, бути активізуючим засобом в його боротьбі за незалежність.

Аналіз практичної культурно-освітньої діяльності ОУН у період з 1929 по 1944 роки дав можливість виділити окремі етапи та їхні особливості, зробити порівняльну характеристику форм та методів роботи ОУН, а саме:

1. Період польської окупації Західної України. Незважаючи на підпільні умови діяльності, постійні переслідування зі сторони польських каральних органів, Крайова Екзекутива ОУН проводила цілеспрямовану боротьбу проти полонізації національної культури, шкільництва, спрямувавши вектор власної діяльності у двох напрямках. Перший полягав в активній праці членів організації в мережі культурно-освітніх товариств, які були своєрідними резерваціями українства на окупованій сусідами території та надійними зберігачами мови і культурно-освітньої спадщини народу, мали в Західній Україні багаторічні традиції та визнання. Праця ОУН у товариствах "Просвіта", "Молода Просвіта", "Відродження", "Сокіл", "Луг", "Січ" дала можливість, по-перше, поширювати під прикриттям цих товариств національно-державницькі ідеї, власну програму, по-друге, становлячи переважно організуюче та практичне ядро їхньої діяльності, проводити національно-патріотичну виховну роботу серед української громадськості, особливо молоді, по-третє, враховуючи, що філії та осередки вищевказаних товариств знаходилися практично в кожному селі Західної України, працювати над розбудовою власної організаційної мережі, залученням нових кадрів. Щорічні звіти польських воєводських управлінь про відсотковий вплив ОУН на мережу діючих в Західній Україні культурно-освітніх, молодіжно-спортивних, господарських товариств є наочним підтвердженням вищевикладених положень, свідченням авторитету організації.

Другий напрям полягав у боротьбі ОУН проти полонізації національного шкільництва, оскільки освітня політика польської держави переслідувала мету не стільки надати українському населенню можливість зберегти та розвивати національну освіту, скільки завуальованим шляхом беззаконня ліквідувати її. Звернути власні погляди на національну освіту керівництво ОУН спонукало ряд причин. По-перше, цього вимагав все більше зростаючий катастрофічний стан національної освіти. Події останнього десятиліття засвідчили, що парламентська боротьба українських послів в польському соймі у справі українського шкільництва не дала бажаних результатів. По-друге, в умовах боротьби за українську державність освіта відігравала роль важливого чинника у вихованні майбутніх борців за незалежність. По-третє, основним джерелом поповнення організаційних структур ОУН була середньошкільна та студентська молодь. Відповідний рівень їхнього ідейного загартування великою мірою впливав на організаційну єдність ОУН. Організована

масштабна шкільна акція, що була одним із найбільших політичних заходів, проведених ОУН в обороні національного шкільництва, виконала поставлені завдання: 1) було створено умови для постійної боротьби за національну школу; 2) у власній діяльності на ниві шкільництва ОУН використовувала не тільки активні форми та методи спротиву, але й надавала перевагу тривалій просвітницькій роботі зі шкільною молоддю [6, арк. 31-32; 7, арк. 44-44 зв.].

2. Період встановлення та функціонування радянського режиму в Західній Україні. Незважаючи на досягнення помітних результатів в галузі загальної освіти, підтримці української мови та культури, культурно-освітня політика нового режиму несла відчуття подвійної реальності. Тотальний контроль з боку держави і диктат офіційної ідеології спричинили неприродну одноманітність у духовній сфері, позбавивши її внутрішніх сил саморозвитку. Не тільки польська, але й українська та єврейська культури в Західній Україні зазнали значних втрат, оскільки радянська влада, створивши сприятливі для розвитку одних – за її уявленням прогресивних – елементів цих культур, нещадно нищила всі інші. Репресивно-каральна машина нового режиму спрямувала своє вістря на нищення будь-яких проявів національно-культурного життя. Основними завданнями, що постали перед керівництвом організації були наступні: 1) зберегти кадри та існуючу в краю розгалужену організаційну мережу; 2) підготувати плани роботи та вишколити кадри для походу на Велику Україну у разі початку збройного конфлікту між Німеччиною та СРСР. Таким чином, членство Крайової Екзекутиви ОУН за наказом Проводу, який знаходився у цей період у Кракові, зосередило увагу на розбудові національно-культурного життя на етнічних українських територіях західніше Бугу та Сяну, які увійшли до складу новоутвореного уряду Генерального Губернаторства [8, арк. 16].

3. Початок військових дій між Німеччиною та СРСР вселив надії керівництва ОУН у позитивне вирішення українського питання. Проте репресії фашистської окупаційної влади “нового порядку” проти провідного активу ОУН одразу ж після проголошення організацією 30 червня 1941 року у Львові відновлення Української державності остаточно розвіяли всі ілюзії щодо політики нового режиму.

Культурно-освітня діяльність ОУН в цей період мала ряд суттєвих особливостей. По-перше, ОУН отримала змогу розширити власну діяльність у всеукраїнському масштабі, направивши на Велику Україну свої найкращі кадри. Основний тягар цієї роботи було покладено на Похідні групи ОУН, культурно-освітній сектор організації. По-друге, зустріч із наддніпрянськими братами відкрила й ряд недоліків, які полягали у нерозумінні певних гасел організації, а також слабкості соціально-економічної програми.

Основна увага ОУН була приділена пропаганді національно-державницьких ідей в середовищі наддніпрянських українців, які пройшли тривалий період русифікації, відновленню роботи та відкриттю нових культурно-освітніх, молодіжних, господарських товариств на зразок раніше існуючих у Західній Україні, які на Наддніпрянщині вирішували широке коло питань, зокрема були центрами не тільки культурного, але й суспільно-політичного життя. У період з 1941 по 1942 роки було відкрито початкові, середні та вищі навчальні заклади, які, проте, мали здебільшого

технічно-господарське спрямування. Матеріали дисертації підтверджують зроблений висновок про те, що на території Райхкомісаріату Україна та військової влади, за весь період окупації, основною освітньою інституцією залишалися чотирирічні народні школи, а середні та вищі навчальні заклади гуманітарного спрямування з початком масових репресій проти українських патріотів були закриті. Дещо ліпші умови для культурно-освітнього розвитку в Галичині, що входила до складу Генерального Губернаторства, пояснюються, на нашу думку, намаганням окупаційної влади зіграти на українсько-польських суперечливостях [9].

Практично поза увагою дослідників залишилася проблема організації ОУН навчання та національно-патріотичного виховання української молоді. У дисертації зроблено одну з перших спроб компенсувати інформаційний вакуум по цій проблемі. Дослідження дає підстави зробити наступні висновки:

— належних умов для організації навчання української молоді в національній школі в ОУН не було. Це пояснювалося наступними причинами. По-перше, відсутність державності України уже об'єктивно виключала таку можливість. По-друге, політика окупантів в культурно-освітній царині мала завальований чи відкритий антиукраїнський характер, що пояснювалося небажанням надати право українському народу вільно розвивати національну культуру та освіту, оскільки це був шлях до усвідомлення поневоленням народом своєї національної приналежності, гідності;

— ОУН ініціювала і взяла активну участь у розгортанні самоосвітнього руху, що фактично став альтернативним шляхом навчання української молоді на національних засадах. Таким чином, селянська та робітничка молодь, яка особливо гостро відчувала нестачу відповідних засобів для навчання, передплативши часопис масової народної освіти “Самоосвітник”, отримала змогу вивчати правдиву історію України, українську мову та літературу, інші навчальні дисципліни, що в свою чергу було одним із важливих виховних чинників, сприяло зростанню національної свідомості. З іншого боку, було розпочато компанія по боротьбі з неграмотністю та наворотньою неграмотністю [10, арк. 15];

— проблеми виховання української молоді на патріотичних засадах були завжди одими із пріоритетних напрямів діяльності ОУН у громадському секторі, оскільки організація прагнула цілком опанувати і тримати постійний контроль над вихованням молоді. Утворені при Крайовій Екзекутиві ОУН “Відділи виховання молоді”, розгалужена мережа юнацтва ОУН виконували завдання організуючого ядра в середовищі української молоді та несли, поряд з організацією, безпосередню відповідальність за проведену роботу.

Матеріали дисертації розкривають хибність і тенденційність тверджень радянських історіографів про “антинародний, терористичний” характер діяльності ОУН. Практичні результати культурно-освітньої діяльності ОУН, з одного боку, спростовують досі пануючі стереотипи про ОУН, а з іншого – є переконливим доказом її цілеспрямованої державотворчої праці за весь час перебування на рідній землі.

Окрім вищевикладених висновків, пов'язаних у першу чергу із досягненнями ОУН, визначенням ролі й місця організації у національно-визвольному русі українського народу, були у роботі ОУН свої недоліки та

труднощі, викликані існуючими на той час політичними, соціально-економічними чинниками.

Негативним моментом, на нашу думку, була моральна сторона розколу ОУН у 1940 році на прихильників А.Мельника та С.Бандери, який, не торкнувшись основних ідей та мети організації, вплинув на процес консолідації національно-патріотичних сил. Керівництвом ОУН не були використані усі можливі варіанти співпраці з іншими українськими політичними силами, які стояли на платформі боротьби за національну незалежність України. Через відповідні політичні умови ОУН не вдалося, за винятком періоду з 1941 по 1944 роки, розгорнути культурно-освітню діяльність у всеукраїнському масштабі.

Головне завдання, що стоїть сьогодні перед керівництвом держави й інтелігенцією, полягає, зокрема, у забезпеченні умов для відродження української культури і її складової частини – національної системи освіти. Це допоможе українському суспільству вивести державу з кризи і забезпечить її вихід на світовий рівень.

Література

1. Центральний державний архів вищих органів влади України (далі ЦДАВО України), ф. 3833, оп. 1, спр. 1, арк. 36.
2. Маруняк В. Культурна Реферантура ПУН в рр. 1937-1942 // Український історик. – 1985. - № 1-4. – С. 76.
3. Ольжич О. Культурна політика українського націоналізму // Незнаному воякові. – К., 1994. – С. 227-230.
4. ЦДАВО України, ф. 3833, оп. 1, спр. 55, арк.1; Виховання й освіта народу: поняття, ідеологія, завдання // Наш клич. – 1933. – 9 квітня.
5. ЦДАВО України, ф. 3833, оп. 1, спр. 36, арк. 23-23 зв.
6. Державний архів Івано-Франківської області (далі ДАІФО), ф. 68, оп. 1, спр. 358, арк. 31-32.
7. Центральний державний історичний архів України у Львові (далі ЦДАІ України у Львові), ф. 309, оп. 1, спр. 2619, арк. 44-44 зв.
8. Центральний державний архів громадських організацій України (далі ЦДАГО України), ф. 1, оп. 23, спр. 17, арк. 16.
9. ОУН на духовно-культурному фронті визвольної-революційної боротьби // Українське Слово. – 1991. – 4 серпня.
10. ЦДАВО України, ф. 3833, оп. 2, спр. 99, арк. 15.

Юрик Ю.
(Тернопіль)

УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ НА СТОРІНКАХ ЧАСОПISУ “РОЗБУДОВА НАЦІЇ”

При дослідженні проблеми українського питання на сторінках видання Проводу українських націоналістів “Розбудова Нації” актуальним та необхідним є з’ясування значення та суті поняття “українського питання” у міжвоєнний період.

В сучасній українській історіографії трактування українського питання у міжвоєнний період знаходимо в дослідженнях Юрія Сливки. Зокрема у статті “Україна в другій світовій війні: національно-політичний та міжнародно-правовий аспект”, він зазначав, що перед Україною в часи втрати її незалежності, стояли два винятково важливих питання внутрішньо та зовнішньополітичного значення, – питання про наявність власних організаційних і дійових політичних сил, здатних очолити рух за відновлення самостійності і соборності України, і про готовність великих держав принаймі примиритися із перспективою утворення самостійної і соборної Української держави.

На думку історика Ю.Сливки у 20-30-ті роки українське питання ставало важливим фактором міжнародної політики роль якого зростала в міру загострення версальської системи договорів. [16, с.5-7]

Дослідниця українського питання в стратегічних планах США Мирослава Лендшел, характеризуючи зовнішньополітичне ставлення української проблеми вказує, що для “західних демократій” (США, Англія, Франція) – українське питання існувало в контексті формування політики щодо своїх союзників – Польщі і Чехословаччини. Оскільки метою українського національного руху, – твердить дослідниця, – наприкінці 30-тих років було, насамперед здобуття автономії, а при можливості незалежності, то міжнародні офіційні кола зайняли негативну позицію щодо нього. Український націоналізм розглядався як сила, що ставить за мету змінити статус-кво в Європі, а в цьому західні держави не були зацікавлені. [17, с.141]

Історик Наталя Свідерська визначає українське питання у міжвоєнний період – як існування сорокамільйонної нації, що прагне своєї державності.

На нашу думку, характерними рисами українського питання міжвоєнного періоду, було існування українського народу в окупаційних умовах, ведення ним національно-визвольної боротьби за створення державності та намагання внутрішньополітичною активністю зацікавити міжнародну спільноту у створенні української держави.

Виходячи із цього ставимо собі завданням прослідкувати концепцію вирішення української проблеми в теоретичних розробках провідних членів ОУН на сторінках часопису “Розбудова Нації”.

Часопис Організації Українських Націоналістів “Розбудова Нації” виник у січні 1928 року, як офіційне видання націоналістичного середовища української діаспори. Саме поява “Розбудови Нації”